

DISPUTE CONFESIONALE PRIVIND PATERNITATEA BISERICII „SFÂNTUL NICOLAE” DIN LUGOJ

*Ibolya Şipoş**

Cuvinte cheie: Biserica „Sfântul Nicolae“ din Lugoj, Biserica Ortodoxă, Biserica Greco-Catolică, Ioan Rácz, district

Keywords: The Church „Saint Nicholas“ from Lugoj, The Orthodox Church, the Greek Catholic Church, Ioan Rácz, district

Lângă actualul Colegiu Național „Iulia Haşdeu“, aproape de alte două clădiri monument istoric - edificiul actualei primării a municipiului Lugoj și biserica ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului“ - se află un monument vechi, un turn de aproximativ 300 de ani, care așteaptă să fie restaurat de către specialiști. Menționat în lucrările de istorie ca unul dintre puținele vestigii ortodoxe care a rezistat intemperiilor vremii, acest turn a făcut parte din fosta biserică-mănăstire „Sfântul Nicolae“.

Ca punct de plecare, istoriografia monumentului are anul precizat pe turn, precum și informația referitoare la ctitorul Ioan Rácz. Biserica „Sfântul Nicolae“ sau „Biserica Mică“, cunoscută sub această denumire datorită apariției în 1766 a unui nou lăcaș de cult ortodox – Biserica „Adormirea Maicii Domnului“ - are o vechime mai mare decât turnul. Istoricii din perioada interbelică¹ sau din ultimele decenii² menționează date

* Grupul Școlar „Aurel Vlaicu“ Lugoj, jud. Timiș, e-mail: siposibolya@gmail.com.

¹ Petru Olde, *Biserica mică a Lugojului*, în *AnB*, IV, 1931, 2-4, fasc. 9, p. 125. Preotul Petre Olde consideră că „tradiția, care se mai păstrează încă, spune că e mai veche decât orașul încă și că era mănăstire. Întru aceasta trebuie să fie ceva adevărat; mai veche poate fi socotită, pentru că orașul era situat în altă parte și de la poarta cetății spre „dealul viilor“ era un câmp acoperit cu copaci, o pădure, ceea ce am auzit din gura regretatului protopop dr. George Popovici și că era mănăstire, se adevărește prin faptul că până-n ziua de astăzi poporul din jur vine aicea pentru slujbe bisericești peste anul întreg“

² Iványi Istvan, *Lugos rendezett tanácsú város története. Adatok és vázlatok*, Szabadka, 1907, p. 148; Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, II/1, Budapest, 1884, p. 358;

diferite despre începuturile bisericii, dar cu siguranță a fost construită în secolul al XV-lea, când aici exista o nobilime locală destul de puternică și de bogată, capabilă să suporte costurile de construcție a unei ctitorii³.

O parte a istoricilor avansează ideea că cea mai veche biserică ortodoxă din Lugoj, „de la cumpăna secolelor XIV-XV“, ar fi fost formată de călugării sosiți aici din Țara Românească⁴.

Lipsa documentelor este suplinită prin apariția unei broșuri în 1859, la o sută de ani de la construcția Bisericii Mari. Scrisă de preotul Dumitru Teodori, broșura oferă cele mai complete date despre istoricul și ctitorul ei Ioan Rácz. „Unde stă azi Lugojul, era înainte de scăparea de sub jugul turcesc câmpie de lacuri, și în depărtare de 200 de stânjeni de cetate se află biserica de comun numită <mică> carea era zidită în singurătate în chip de mănăstire [...] De însemnătate e în Lugoj biserica mică, carea după cum a fost zis, au stat și sub stăpânirea turcilor, și era în timpul acela părăsită, nefiind iertat din partea guvernului turcesc de a se renova, pentru că se afla pe locul cetății, și prinții Ardealului (carii erau pe atunci supuși turcești precum: Apafi, Barcsai, Rakoczi) voiau cu puterea să ducă pe români la calvinism, până ce prefectul suprem a districtelor Logoj, Lippa și Sebeș, Ioane Raț de Mehadia în anul 1726 o restaură, lăsând a treia oară a o

Ion B. Mureșianu, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976, p. 65-70; Ioan Stratan, Vasile Muntean, *Monumente istorice bisericesti din Lugoj*, Timișoara, 1981, p. 107-111; Gheorghe Luchescu, Vasile Muntean, Victor Lăzărescu, *Spiritualitate lugojeană*, Timișoara, 1994, p. 53.

³ Cel mai vechi istoriograf lugojean consideră că „mica biserică datează din secolul XIV și a fost zidită în stil gotico-bizantin, fiind astfel cel mai vechi monument al Lugojului [...] înainte de ocupația turcească populația Lugojului era formată din români și maghiari [...] de o biserică anterioară nu am nici o cunoștință, aceasta este probabil, biserica din curte de pe strada Făgetului, care a fost aproximativ la o depărtare de 200 de stânjeni de zidul exterior al cetății, și care în 1726 administratorul districtual Ioan Rac[z] (după Griselini a restaurat-o)“. Cu acest prilej s-a pus pe frontispiciul turnului o tablă comemorativă: *Aedificata haec Ecclesia per me Joannem Ratz de Mehadia supremum praefectum inclitorum districtuum Lugos, Lippa et Caransebes, A. D. 1726, die 19 juni*. Mai departe autorul consideră că prin cuvântul *aedificata* „Rac[z] această biserică a construit-o, dar după tradiție, această biserică a fost restaurată pentru a treia oară“. Pentru detalii vezi Iványi István, *op. cit.*, p. 148-149.

⁴ George Popovici, *Uniunea românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub împăratul Leopold*, I, Lugoj, 1901, p. 6; Constantin Târziu, *Scurtă privire istorică asupra bisericii ortodoxe române din Banat*, în *FD*, LIII, 1938, nr. 52, 25 decembrie, p. 14-15;

zugrăvi“⁵. Bun cunoscător al monumentelor bisericesti și al stilului arhitectural al bisericilor bizantine, autorul o aseamănă „cu bisericuța ruinatei mănăstiri dintre Șemlacul mare și Șemlacul mic și cu cea din stâncă dealului de la Vărădia, își trage originea ei după natura picturii cei mai din jos, adecă a celei mai dintâi, doară încă din secolul al XIV-lea, prin urmare ar sta cam de 4-500 de ani“⁶.

Spre deosebire de punctul opinie al Bisericii Ortodoxe, punctul de vedere al Bisericii Greco-Catolice este împărțit între doi buni cunoscători ai trecutului lugojean. Într-o copie-manuscris păstrată la Muzeul de Istorie din Lugoj și semnată Ștefan Moldovan se menționează că biserica a fost reconstruită de obercneazul Ioan Rácz de Mehadia în anul 1726⁷. De aceeași părere este și un alt arhieru greco-catolic, Ioan Boroș, care atât în lucrarea manuscris despre istoria Lugojului⁸, cât și într-un articol despre această biserică și ctitorul ei, o consideră ca fiind ridicată în secolul al XVIII-lea⁹.

⁵ *Cum s-a zidit biserica ortodoxă română din Lugoj*, ed. II, Lugoj, 1936, p. 4

⁶ *Ibidem*.

⁷ „Iară Prefectul din Lugoj Ioanne Rațiu încă la a[nul] 1726 pe seama românilor orășeni a restaurat biserica cea mică și s-a depins din nou“. Pentru detalii vezi Ștefan Moldovan, *Descrierea Lugojului la anul 1862*, copie manuscris, colecția Muzeul de Istorie Lugoj, p. 17.

⁸ Ioan Boroș, *Repertoriul istoric despre orașul Lugoj și districtul, respective vechiul județ al Carașului din anul 1332-1851*, manuscris, lucrare netipărită, colecția Muzeului de Istorie Lugoj, p. 52 (în continuare Boroș, *Repertoriul*). La anul 1726 arhieru notează : „1726. Primprovizorul celor trei districte Lugoj, Caransebeș, Lipova Ioan Raț a lăsat ca în Lugoj să fie zidită biserica română gr[eco] ort[odoxă] cu hramul S[fântul] Nicolau, adecă biserica cea mică, din care azi stă numai turnul, celelalte părți s'au demolat la anul 1885“. Tot în același manuscris, pe o foaie de hârtie, ca o completare, se fac câteva mențiuni despre începuturile istoriei orașului Lugoj. Referitor la Biserica „Sfântul Nicolae“, se arată că la 1402 bănașița Lenca, soția lui Perian, banul Lugojului, a construit aici o Biserică veche și o mănăstire cu patru călugări. Unul dintre ei a fost Neofit, de meserie zugrav, care a pictat biserica în 1572. În 1634 biserica și mănăstirea au ars. Biserica a fost reclădită în 1658, însă mănăstirea nu s-a mai construit. *Ibidem*, p. 3.

⁹ Ioan Boroș, *Biserica gr[eco] or[odoxă] română a Sfântului Nicolae din Lugoj și Ioan Rațiu de Mehadia*, în *Foaia Oficioasă a Diecesei Lugojului (Lugoj)*, II, 1915, 3, 1 februarie, p. 24 (în continuare Ioan Boroș, *Biserica gr[eco] or[odoxă] română*). Reven dicarea față de paternitatea lăcașului este explicată astfel: „...și chiar sub acest respect, este divergință de păreri, și adecă unii istorici afirmă, că biserica S[fântul] Nicolau este cea edificată încă prin veacul al XVI-lea, fără a dovedi aceasta ori determina, că fosta-a acea biserică română – maghiară cu spoiala ritului oriental, ori a fost română ortodoxă de rit oriental, așa încât Ioan Rațiu numai a lăsat ca acea biserică să fie restaurată, iară

Cele două opinii despre construcția sau restaurarea bisericii se leagă de confesiunea istoricilor de care aparțin și, de aici, revendicarea pentru deținerea proprietății. O dispută între cele două biserici, ortodoxă și greco-catolică, a avut loc pe parcursul secolului al XIX-lea și a ținut de oportunitatea ridicării unei noi biserici pentru greco-catolici. Abia în anul 1837 disputa este tranșată de Consiliul Locumtenențial Ungar în favoarea ortodocșilor, prin rămânerea bisericii în posesia comunității ortodoxe¹⁰. Biserica avea 36 de metri lungime, iar înălțimea turnului de 16 metri. Era construită din cărămidă arsă, cu pereți groși de aproape doi metri și acoperită cu țiglă smălțuită de culoare verde. Un inventar întocmit la 1792 de protopopul Constantin Atanasievici menționează câteva date despre pictura bisericii și inventarul cărților bisericești: „Tâmpla de zid până la cerime. Deasupra zugrăvită, pe tâmplă Răstignirea, la ocol 12 proroci, mai jos 12 Apostoli, apoi 12 praznice împărătești și 4 Evangheliști, de dreapta Domnul Hristos și Arhanghelul Mihail, de stânga Maica Precista și Sfeti Nicolae [...] pe Prestol un antimis de la Ioan Georgevici, episcop de la 1758 apr[ilie] 18”¹¹. Inventarul amintit menționează cărțile bisericești, majoritatea în limba română: „una Evanghelie rumînească, 1 Liturghie, 1 Apostol, 1 Cazanie (a lui Varlam 1643), 2 Octoice rumînești, de cele bogate toate 8 glasuri pe coala cea mare, 2 Minee rumînești, 1 Psaltire Moscovicească, 1 Ceaslov Moscovicesc”¹². Vechimea bisericii este dovedită și de campania arheologică din anul 1922, când s-au făcut săpături la fundație și s-au descoperit arme, vase, mormântul unor nobili sau comandanți ai cetății,

unii, că biserica din cestiune nu e nici cea româno-maghiară (calvină), nici română gr[eco] orientală, rămasă din veacul al XVI-lea, ci este cea zidită prin Ioan Rațiu de Mehadia la 1726”. O statistică a bisericilor din eparhia Caransebeș de la 15 ianuarie 1757 menționează că la Lugoj se află o „biserică ortodoxă sobornicească, din piatră, cu hramul Sf. Nicolae, înălțată sub episcopul Maxim la 1722. Acum este înnoită de episcopul Ioan Gheorghievici la anul 1754”. D. Suci, R. Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, I, Timișoara, 1980, p. 227. Acest document, căruia i s-a acordat mai puțină importanță de către istorici, dovedește că turnul a început să fie ridicat în anul 1722, iar biserica reparată în decurs de patru ani, probabil pe locul unei mai vechi biserici ortodoxe. Având în vedere că tot în anul 1722 Ioan Rácz devine prefect al districtului Lugoj, din funcția deținută a avut posibilitatea supravegherii directe a construcției bisericii.

¹⁰ Ioan Boroș, *Unirea Românilor din Lugoj. Istoricul parohiei în anii 1836–1860*, Lugoj, 1925, p. 41.

¹¹ Virgil Turcan, *Un monument istoric: Biserica „Sfântul Nicolae” din Lugoj*, în *MB*, XII, 1962, 1-4, p. 123.

¹² *Ibidem*.

existând ipoteza că aici ar fi fost și mormântul lui Ioan Rác¹³. Cu acest prilej s-au găsit urme de ceramică, de paie, oase de animale, o dovadă că în timpul războaielor lăcașul a servit ca adăpost în diversele campanii militare¹⁴. Informații privind modificările aduse edificiului în secolul al XVIII-lea ne sunt furnizate de pisania aflată deasupra intrării în turn. În registrul superior al pisaniei este reprezentată imaginea Sfântului Nicolae, iar cel inferior are reprezentată emblema familiei Rác. Blazonul înfățișează un leu ridicat în două labe, cu o sabie, iar deasupra scutului, o coroană cu trei colțuri din care se desprinde un chip de om, înarmat cu un scut, o dovadă clară că acest titlu nobiliar a fost dobândit datorită meritelor militare.

Odată cu refacerea turnului, ctitorul bisericii a pus o inscripție unde se menționează data construcției și hramul bisericii:

AEDIFICATA HAEC ECCLESIA PER ME JOANNEM
RATZ DE MEHADIA SUPRAEMUM
PRAEFECTUM INCLITORUM DISTRICTUUM
LUGOS CARANSEBES ET LIPPA. ANNO DOMINI 1726.
DIE 19 IUNII

Având în vedere că biserica este mai veche decât anul ridicării turnului, credem că Ioan Rác a ridicat în anul 1726 doar turnul, iar edificiul de cult a fost reparat. Același inventar din 1792 menționează, pe lângă descrierea picturii, cărțile de cult și alte obiecte aflate în patrimoniul edificiului. Biserica mai avea un candelabru cu patru lumini și trei clopote¹⁵.

Matricolele bisericesti încep cu anul 1767 și menționează pentru secolul al XVIII-lea existența a cinci preoți ai lăcașului: Andrei Peștișan, Petru Peștișan † 1792, Alexa Popovici † 1795, Atanasie Popovici și Marian Duhovnicul¹⁶.

Informațiile lacunare despre istoricul bisericii pot fi depășite atunci când vorbim despre ctitorul ei, Ioan Rác de Mehădia. Până acum, despre

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ Petru Olde, *op. cit.*, p. 127.

¹⁵ *Ibidem.* Documentul original al inventarului din 1792 se află la Muzeul Protopopiatului Ortodox din Lugoj. O copie a documentului găsit de preotul Petru Olde a ajuns în posesia noastră datorită părintelui Vasile Muntean, căruia îi mulțumim și pe această cale.

¹⁶ Petru Olde, *op. cit.*, p. 128.

viața și activitatea lui Ioan Rácز s-au scris două studii¹⁷, dar niciunul nu a reușit să răspundă la problema originii confesionale sau la modul cum acest obercneaz a putut să construiască biserica „Sfântul Nicolae“. Numai descoperirea și valorificarea unor noi surse de arhivă pot face lumină în acest caz. Pe baza analizei unor documente conexe, cum ar fi biografia tatălui său, Ștefan Rácз¹⁸, precum și prin activitatea sa ca prefect al districtelor Lugoj, Făget și Lipova încercăm să oferim o explicație asupra modului cum a reușit să adune o mare avere, care să-i permită reconstrucția unui nou lăcaș de cult.

În secolul al XVIII-lea, la nivelul administrației Banatului au fost create patru funcții de administratori superiori (*Oberverwalter*), dintre care doi cu sediul la Timișoara, iar câte unul la Lugoj și Orșova. Acești funcționari trebuiau să se ocupe cu îndrumarea și controlul activității desfășurate de administrațiile de district. Prin ordinul din 2 iunie 1753, Administrația Banatului a dispus ca cei doi *oberverwalteri* cu sediul la Timișoara să fie mutați, unul la Ciacova, celălalt la Lugoj¹⁹. Documentele rămase din timpul administrației imperiale și sarcinile îndeplinite în slujba Casei de Austria permit reconstituirea parțială a vieții primului ctitor de biserică din secolul al XVIII-lea, a românului Ioan Rácз. Nu se cunoaște cu certitudine data și locul nașterii. Unii istorici bănățeni (Patriciu Drăgălina, George Popovici) afirmă că s-a născut la Mehadia²⁰, iar Ioan Boroș consideră că familia Rácз este originară din Zlatna (Transilvania)²¹. Paul Binder îl menționează pe Ștefan Rácз ca originar din Micești, lângă Alba Iulia, în calitate de administrator fiscal al domeniului Alba, iar în 1698 ca și

¹⁷ Coriolan Buracu, *Ioan Raș de Mehadia, ctitorul bisericii „mici” din Lugoj*, în *România de Vest*, (Timișoara), I, 1938, nr. 171, 19 noiembrie, p. 3; Ioan Boroș, *Biserica greco-ortodoxă română*, II, 1915, nr. 1, 1 ianuarie, p. 7-8; *Ibidem*, nr. 3, 1 februarie, p. 20-22; *Ibidem*, nr. 4, 15 februarie, p. 30-32; *Ibidem*, nr. 5, 1 martie, p. 34-36.

¹⁸ Un studiu despre viața și activitatea lui Ștefan Rácз, mai ales în perioada cât a stat în Alba Iulia, apare la Ștefan Pop, *Între două lumi culturale. Studii din istoria luptelor bisericii române*, în *Răvașul* (Cluj), V, 1907, nr. 40-42, 9 noiembrie, p. 675-683.

¹⁹ Lajos Baróti, *Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez*, I, Timișoara, 1893-1896, p. 225.

²⁰ Patriciu Drăgălina, *Din istoria Banatului Severin*, III, Caransebeș, 1902, p.132; George Popovici, *Istoria românilor bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 309; Pesty Frigyes, *op.cit.*, II/1, p. 359.

²¹ Boroș, *Repertoriul*, p. 45.

epitrop (curator) al Mitropoliei din Alba Iulia²². Se evidențiază în fața autorităților habsburgice prin slujbele deținute și executarea sarcinilor încredințate. În ianuarie 1701 Ștefan Rácz îl însoțește pe mitropolitul Atanasie Anghel la Viena²³. Aici se face remarcat în fața împăratului Leopold I care, la 19 martie 1791, îi acordă acestuia și, prin el, soției Maria Szabó, fiilor Paul și Ioan, titlatura de nobil cu blazon „ridicându-i din starea mai puțin nobilă”²⁴. Din document reiese că Ștefan Rácz a fost probabil un mic nobil local, fără o mare avere, dar care, prin merite personale, a reușit să-și depășească condiția socială și să se facă cunoscut în fața noilor autorități imperiale. Om de aleasă cultură, Ștefan Rácz se ocupă la Alba Iulia cu refacerea tipografiei²⁵ și cu apariția cărții tipărite în limba română, așa cum a fost editarea unui *Abecedariu românesc* la 1699²⁶. La scurt timp după această dată el aderă la religia unită și își trimite cei doi băieți să învețe la colegiul catolic din Cluj²⁷. Ca adept al unirii cu Biserica Romei, Ștefan Rácz intră în vara aceluiași an în conflict cu o parte a românilor contestatari ai diplomei leopoldine din Brașov, Țara Bârsei și Făgăraș, aceștia negând calitatea lui de curator al Bisericii din Alba-Iulia²⁸. Stabilirea prin părțile bănățene - probabil datorită faptului că în Alba Iulia și-a atras mai mulți dușmani - îl poziționează pe un loc fruntaș în administrația districtuală²⁹, fiind numit ca administrator al districtului Ciacova³⁰. Ultima dată este pomenit în funcție la 4 septembrie 1718, când primește un concediu de zece zile pentru a pleca la Băile de la Mehadia³¹. Moartea lui Ștefan Rácz a survenit între anii 1720-1721, deoarece la 14 octombrie 1721 consilierul aulic Haan confirmă că el a fost provizor erarial

²² Paul Binder, *Nobilul român Ștefan Raț (cca. 1670-1720) „odorbităul Bălgradului” sprijinitor al culturii românești*, în *Apulum*, XXIII, 1986, p. 187.

²³ Zenovie Pâclișanu, *Istoria Bisericii Române Unite*, 2006, p. 118, 120.

²⁴ Costin Feneșan, *Diplome de înnobilare și blazon din Banat. Secolele XVI-XVII*, Timișoara, 2007, p. 226-227.

²⁵ *Istoria literaturii române*, I, București, 1964, p. 525.

²⁶ Gregoriu Silași, *Abecedariu românesc din secolul XVII*, în *Transilvania*, 1883, XIV, nr. 9-10, 1-15 mai p.74-75.

²⁷ Antal Prónail, *Mikes kelemen mint aktor*, în *Sz.*, XLIII, 1909, p. 52.

²⁸ Daniel Dumitran, *Rezistența ortodoxă împotriva unirii religioase în Brașov și Țara Bârsei*, în *Apulum*, Series Historica, IX, 2005/II, p. 55

²⁹ Ioan Boroș, *Biserica gr[eco] or[todoxă] română*, II, 1915, nr. 4, 15 februarie, p. 32.

³⁰ Lajos Baróti, *op.cit*, I, p. 444.

³¹ *Ibidem*.

la Zlatna, unde nu ar fi dat socoteală peste o sumă de 10.000 fl³². La 12 ianuarie 1721 Tezaurariatul Transilvaniei aduce la cunoștința Administrației Banatului să sechestreze cea mai mare parte a averii lui Ștefan Rácz care este depozitată într-o mănăstire românească din apropierea localității Palanca Nouă³³.

Ioan Rácz va căuta să calce pe urmele părintelui său, din moment ce el va îndeplini mai multe slujbe ca funcționar al statului austriac. Până în 1722 Ioan Rácz a lucrat ca translator la Orșova și tribunalul militar din Timișoara³⁴. La 15 aprilie 1722 Ioan Rácz este amintit subadministrator la Făget³⁵. Ascensiunea în funcțiile administrative ale districtului Lugoj-Făget sunt dovada calității sale de bun organizator, autoritățile din Timișoara având deplină încredere față de posibilitățile acestuia de a duce la bun sfârșit sarcinile încredințate. La 12 ianuarie 1722 este numit administrator provizoriu al districtului Lugoj-Făget în locul lui Lorenz Hoffmann, destituit oficial datorită neglijenței în serviciu³⁶. La 5 iulie 1722 Ioan Rácz este numit administrator al districtului Lugoj³⁷, primind în această calitate mai multe însărcinări. Sarcinile fiscale din ce în ce mai mari îi determină pe locuitorii districtului Lugoj să plece în Transilvania, unde credeau că vor avea o viață mai bună. Pentru a stopa această stare de lucruri, Rácz este însărcinat să meargă după fugarii care și-au părăsit gospodăriile și să-i aducă înapoi. În toată perioada în care a funcționat ca administrator, el a făcut tot posibilul ca să fie un bun slujbaș, din moment ce a înaintat o serie de propuneri concrete Administrației în privința construirii unor utilități publice sau repararea lor de către locuitorii districtului, așa cum a fost în cazul cazarmii din Lugoj³⁸. La 3 martie 1722 oficiul administrativ din Timișoara se interesează de via plantată la Vârșeț de episcopul ortodox Moise Stanoevici³⁹. La 21 noiembrie 1722 prefectul districtelor Lugoj-Făget, Ioan Rácz, raportează oficiului administrativ din Timișoara că la episcopul de Caransebeș se găsește deținut un locuitor din Lugoj, acuzat de

³² Ioan Boroș, *Biserica gr[eco] or[odoxă] română*, II, 1915, nr. 5, 1 martie, p. 3.

³³ Lajos Baróti, *op. cit.*, II, p. 442; Ioan Boroș, *Biserica gr[eco] or[odoxă] română*, p. 34.

³⁴ Boroș, *Repertoriul*, p. 45.

³⁵ Lajos Baróti, *op. cit.*, II, p. 62.

³⁶ *Ibidem*, p. 124.

³⁷ *Ibidem*, p. 128.

³⁸ Ioan Boroș, *Biserica gr[eco] or[odoxă] română*, p. 45.

³⁹ Petru Olde, *Episcopii Moise Stanoevici și Nicolae Dimitrievici*, în *FD*, L, 1935, nr. 2, p. 5.

bigamie⁴⁰. În aceeași săptămână, la 27 noiembrie 1723, oficiul administrativ din Timișoara ordonă lui Ioan Rácz să-l aducă sub pază la Timișoara pe bigamul Ion Potcoavă⁴¹. Peste puțin timp, la 19 februarie 1724, oficiul administrativ din Timișoara cere prefectului Rossler din Vârșeț să raporteze dacă este adevărat că via episcopului ortodox a fost dată coloniștilor nemți⁴². O lună mai târziu, pe 9 martie 1724, Ioan Rácz este numit *obercneaz* al districtului Lugoș-Făget, iar la 29 august al districtului Lipova⁴³. Având o sănătate precară, pe 7 februarie 1729 Ioan Rácz primește un concediu de șase luni ca să facă un tratament medical la Viena⁴⁴. Starea sănătății sale s-a înrăutățit în cursul acestui concediu, din moment ce noul administrator al districtului Lugoș, Daniel Buchleitner, raportează Administrației la 28 noiembrie 1729 că Ioan Rácz a decedat⁴⁵.

Prezentarea prin exemplificare a activității desfășurate de administratorul suprem Ioan Rácz ne-a permis să tragem o serie de concluzii asupra rezultatelor muncii sale. Folosindu-se de autoritatea și poziția sa de administrator al districtelor Lugoș, Caransebeș și Lipova, Ioan Rácz a reușit, prin afacerile sale, să strângă o avere frumoasă, folosită în parte pentru ridicarea micii biserici din Lugoș. O vie polemică a stârnit confesiunea lui Ioan Rácz. Am văzut că tatăl său, Ștefan Rácz, în preajma anului 1699 a trecut la religia greco-catolică. Sosit în Banat înainte de 1716, nu credem că el ar fi trecut (dacă a ales să facă acest lucru) imediat la ortodoxie, mai ales că Administrația Banatului, prin ordinele emise între anii 1720-1721, a conferit posturile publice în primul rând catolicilor. Urmărit de Erariu pentru o datorie de 10.000 de fl., nu este exclus ca pentru salvarea averii sau din motive de oportunitate să se convertească la ortodoxie. Numai așa s-ar explica alegerea lui Ștefan Rácz de a-și adăposti majoritatea averii în cursul anului 1720 la mănăstirea ortodoxă de lângă Palanca Nouă⁴⁶. La 12 ianuarie 1721 Tezaurariatul Transilvan cere Administrației să treacă la sechestrarea averii lui Ștefan Rácz, ascunsă în fața autorităților⁴⁷.

⁴⁰ Lajos Baróti, *op. cit.*, II, p. 131.

⁴¹ *Ibidem.*

⁴² *Ibidem.*, I, p. 500.

⁴³ Coriolan Buracu, *op. cit.*, p. 3; Ioan Boroș, *Biserica gr[eco] or[odoxă] română*, p. 47. Ioan Boroș susține că pe 29 august 1724 Ioan Rácz este numit „provivor suprem” și peste districtele Lipova și Caransebeș, cu un salariu de 200 de florini.

⁴⁴ Ioan Boroș, *Biserica gr[eco] or[odoxă] română*, p. 56.

⁴⁵ Lajos Baróti, *op. cit.*, II, p. 154-155.

⁴⁶ Lajos Baróti, *op. cit.*, II, p. 441.

⁴⁷ *Ibidem.*, p. 442.

În lipsa unor surse documentare care să facă mai multă lumină în această privință, credem că Ioan Rácz a urmat religia tatălui, el fiind ctitorul unei biserici ortodoxe ridicate la 1726. O dovadă a faptului că această biserică nu era unită este realitatea că la câteva decenii de la apariția acestui edificiu de cult, cartograful Johann Matthias Korabinsky menționa într-un lexicon apărut la Pressburg în 1786 că la Lugoj, unde a existat și o stație de poștă, Ioan Rácz a construit o biserică ortodoxă: *Lugosch im Banat mit einem Postwechsel, 1726 erbaute allhier der Präfekt Ratz de aus Mehadia eine griechisch nicht unirte Kirche, wie dieses ein marmornes Denkmal daselbst beweisst. Postamt. Weinbau*⁴⁸. Toate documentele ulterioare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, inventarul bisericii din 1792, majoritatea cărților de cult în limba română, numele preoților slujitori (majoritatea românești!) dovedesc faptul că este vorba de o biserică aparținând comunității ortodoxe. Incendiul din 9 iulie 1842, extins aproape în tot orașul, a dus la arderea bisericii și la hotărârea autorităților comitatense de a trece la demolare (în afara turnului) în anul 1879.

Ioan Rácz a fost, fără îndoială, la începutul secolului al XVIII-lea figura cea mai cunoscută din districtul Lugoj, reușind să ajungă în funcția cea mai înaltă la care putea să aspire un român în cadrul administrației provinciale. Deoarece puțini funcționari cunoșteau limba localnicilor, guvernatorul Mercy a fost nevoit să-i încredințeze lui Ioan Rácz conducerea mai multor zone, astfel încât acesta devine în 1726 administrator al districtelor Lugoj, Lipova și Caransebeș. De o cultură superioară, cunoscător al mai multor limbi străine, Ioan Rácz a fost un om întreprinzător, care a izbutit să se ocupe cu bune rezultate de problemele administrative și economice ale districtului Lugoj-Făget. Pe acest plan, el s-a evidențiat în conducerea și coordonarea mai multor întreprinderi manufacturiere din zona aflată sub directa sa administrare. În aceste condiții, nu este de mirare că a reușit să adune o sumă importantă de bani pentru înălțarea turnului și reparația micii biserici din Lugoj. Cu toate aceste merite, el nu s-a bucurat de prea multă simpatie din partea conaționalilor săi, din moment ce Ioan Boroș semnaleză în două rânduri plângerile pe care românii le-au adresat

⁴⁸ Johann Matthias Korabinsky, *Geographisch-historisches und Produkten-Lexikon von Ungarn, in welchem die vorzüglichsten Oerter des Landes in alphabetischer Ordnung angegeben, ihre Lage bestimmt, und mit kurzen Nachrichten, die im gesellschaftlichen Umgange angenehm und nützlich sind, vorgestellt werden. Mit einer Postkarte, durch deren Beyhilfe man sich einen vollständigen Ideal-Atlas dieses Reichs selbst entwerfen kann*, Pressburg, 1786, p. 389.

Administrației asupra modului în care Ioan Rácz înțelegea să adune impozitele din district. De aceea, el poate fi considerat un mic despot local, care nu s-a încumetat niciodată să se răzvrătească sau să refuze aducerea la îndeplinire a sarcinilor cerute de Administrație, chiar dacă acestea au dus la înrăutățirea sau fuga românilor din spațiul lugojean.

Până la descoperirea unor noi surse documentare care să facă mai multă lumină atât în privința istoriei bisericii, cât și a ctitorului Ioan Rácz, refacerea acestui lăcaș de cult ortodox în mica urbe lugojeană vine să întregască dezvoltarea unei comunități compozite interesate de diversitatea confesională, dezvoltarea meșteșugurilor și modernizarea localității, factori care se vor amplifica în timpul dominației austriece.

CONFESSIONAL DISPUTES REGARDING THE ORIGINS OF ST. NICHOLAS CHURCH OF LUGOJ

Abstract

Near the actual National College „Iulia Hasdeu”, close to other two historical monument buildings, the place of the nowadays city hall of the Lugoj town and the Orthodox Church „The Dying of the Lord’s mother”, there is an old monument, a tower of approximately 300 years old which awaits to be restored by professionals. The tower was mentioned in historical writings as one of the fewest remaining orthodox treasures, which has survived along times. This building was a part of the former monastery „Saint Nicholas”.

Due to the lack of documents regarding the beginnings of the Orthodox Church from Lugoj we cannot identify exactly the Church ”Saint Nicholas” or the Little Church in history. It was known with this name due to the appearance of a new orthodox church in 1766, called „The Dying of the Lord’s mother ”, older than the tower itself. The old historical writings, as well as the new historical writings lay down its beginnings before the first written certification of the city or during the 14th and the 15th centuries. The Church registrations begin with the year 1767 and mention for the 18th century the existence of five priests for the church.

The gaps in the information about the church’s history can be completed when we talk about its founder, Ioan Rácz de Mehadia. He was an important accountant of the royal administration and he uses these funds

to build the small church in Lugoj. Also, he had several jobs in Banat which offer him the possibility to gather an important fortune.

Due to the fact that few accountants used to know the language of the locals, the Governor Mercy had to trust the management of several regions to Ioan Rácz. Thus, this man becomes the manager, the leader of the districts called Lugoj, Lipova și Caransebeș in 1726. He had a rich knowledge of the world and knew several foreign languages. Ioan Rácz was an industrious person, who managed successfully and with great results to deal with administrative and economical problems of the district Lugoj-Făget. From this perspective, he became prominent in leading and managing several factories in the area.

Till the discovery of further sources of information which would shed more light in the history of the church and the founder Ioan Rácz, the renovation of this orthodox place of worship in the small city of Lugoj comes to complete the development of a complex community, which is interested in religious diversity, in the development of the trades, in the modernization of the town. These are the elements which will grow during the Austrian domination.